

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΙ Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ-ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΙΣΜΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΙΣ Α' ΚΑΙ Β' ΠΑΝΟΡΘΟΔΟΞΟΥΣ ΔΙΑΣΚΕΥΕΙΣ
ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ

ΥΠΟ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΜΑΝΙΚΑ
'Επιστημονικού Συνεργάτου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ.

Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1990 ὁ ἐπίσημος θεολογικὸς διάλογος μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν Ὁρθοδόξου καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς συμπλήρωσε μιὰ δεκαετία¹, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὁποίας, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀναγνωρίστηκε καὶ καθιερώθηκε ὡς ἡ μόνη ἀποτελεσματικὴ ὁδὸς πρὸς τὴν ὑπέρβαση τῶν θεολογικῶν διαφορῶν ποὺ χωρίζουν τοὺς δύο μεγαλύτερους κλάδους τοῦ δένδρου τῆς χριστιανοσύνης, ἐντούτοις δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξει ἀκόμη σημαντικὸ ἔργο πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή. Ἀντίθετα, δὲν εἶναι λίγα τὰ μεθοδολογικὰ, θεματολογικὰ καὶ λειτουργικὰ προβλήματα ποὺ ἀνέκυψαν καθ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς δεκαετοῦς διεξαγωγῆς του. Οἱ ἐπιφυλάξεις καὶ ἡ ἔντονη πολλὰς φορὲς κριτικὴ, μὲ τὴν ὁποία ἔγιναν ἑκατέρωθεν δεκτὰ τὰ μέχρι τώρα ἐκπονηθέντα ἐπίσημα κοινὰ κείμενα τῶν ἐντεταλμένων μικτῶν διεκκλησιαστικῶν ἐπιτροπῶν, ἀντανაკλοῦν ἔμμεσα, πλὴν σαφῶς, τὴν παθολογία τῶν κύριων μηχανισμῶν διεξαγωγῆς του,

1. Ἡ ἐπίσημη ἐναρξὴ τοῦ θεολογικοῦ αὐτοῦ διαλόγου πραγματοποιήθηκε στὴν Πάτμο-Ρόδο στὶς 29 Μαΐου — 4 Ἰουνίου 1980, ἐπειτα ἀπὸ κοινὴ ἀπόφαση τῶν ἀρχηγῶν τῶν Ἐκκλησιῶν Ὁρθοδόξου καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς, κατὰ τὴ διάρκεια ἐπισκέψεως ποὺ πραγματοποίησε στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ὁ πάπας Ἰωάννης - Παῦλος δ' Β' τὸ προηγούμενο ἔτος (29-30 Νοεμβρίου 1979). Βλ. Ἐ π ί σ κ ε ψ ι ε ς ἀριθ. 221, 1.12.1979 καὶ 233, 15.6.1980. Χ ρ υ σ ο σ τ ὶ μ ο υ (Γ ε ρ α σ ῖ μ ο υ) Ζ α φ ε ῖ ρ η, Μητροπολίτου Περιστερίου, Ἐπὶ τῇ παπικῇ ἐπισκέψει εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον, Ἐκκλησία, 57 (1980), σ. 193-195, 217-220. Τ ο ῦ Ἰ δ ῖ ο υ, Ὁρθοδοξία καὶ Ρωμαιοκαθολικισμὸς, ὁ ἀρξάμενος θεολογικὸς διάλογος. Γεγονότα καὶ σκέψεις, Ἀθῆναι 1981, ὅπου ἀναλύονται οἱ θέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος γιὰ τὸν διάλογο καὶ παρατίθενται τὰ ἐπίσημα κείμενα τῶν ἐργασιῶν τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς.

οί όποιοι τοῦ προσδίδουν ἓνα χαρακτῆρα ἔντονα τεχνοκρατικό και ἑλάχιστα, ἤ και καθόλου, ἑκκλησιαστικό².

Ἡ ἄμεση συνέπεια τῆς δομῆς αὐτῆς τοῦ διεξαγόμενου σήμερα ἐπισήμου θεολογικοῦ διαλόγου ἀποτελεῖ και τὸ γεγονός ὅτι οὐσιαστικά κινδυνεύει νὰ χάσει τὴν ἀναφορά και τὴ σύνδεσή του με τὸ πλήρωμα τῶν διαλεγόμενων Ἐκκλησιῶν, τὸ ὁποῖο οὔτε συμμετέχει σ' αὐτὸν ἐνεργά, οὔτε ἐνημερώνεται ὑπεύθυνα και ἀντικειμενικά πάνω στὴν πορεία τῶν ἐργασιῶν και στὴν ἀνακύπτουσα κάθε φορά θεολογική και ἑκκλησιαστική προβληματική τῶν ὑπὸ διαπραγματεύση θεμάτων. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἔχει κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος ἀνασχετῆ ἢ θετική πορεία πρὸς τὴν ἑκκλησιαστική προσέγγιση ποῦ εἶχε ἀρχίσει κατὰ τὴν περίοδο τοῦ «διαλόγου τῆς ἀγάπης», με ἀποτέλεσμα νὰ διαγράφεται πλέον σοβαρά ὁ κίνδυνος ἐπανόδου τῶν δύο Ἐκκλησιῶν στὴν πρὸ τῆς περιόδου ἐκείνης κατάσταση ἀποξενώσεως και παθητικῆς ἀδιαφορίας.

Ἡ παρατηρούμενη σήμερα προοδευτική αὐτονομία τοῦ ἐπισήμου θεολογικοῦ διαλόγου ἀπὸ τὸν «διάλογο τῆς ἀγάπης», ὁ ὁποῖος μοιάζει νὰ ἔχει οὐσιαστικά ὑποβαθμιστῆ, ὀδηγεῖ ἀναπόφευκτα στὴ διαφοροποίηση τῆς μεθόδου ἀναζητήσεως τῆς ἑκκλησιαστικῆς ἐνότητος, πράγμα ποῦ ἀποτελεῖ και τὴν κύρια πηγή ἐνὸς σημαντικοῦ ἀριθμοῦ τῶν δυσχερειῶν ποῦ ἀνέκυψαν κατὰ τὴ διεξαγωγή αὐτοῦ τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου. Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ ἐπιλογή τοῦ τρόπου διεξαγωγῆς τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου δὲν μπορεῖ νὰ ὑποκαταστήσει τελείως τὸν «διάλογο τῆς ἀγάπης», ἀφοῦ ὁ θεολογικός διάλογος, κατὰ τὴν κοινὴ βούληση τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἀποτελεῖ ἀπλή μεθοδολογική προέκταση τοῦ πνεύματος τοῦ «διαλόγου τῆς ἀγάπης» στὴν ἐνιαία πορεία πρὸς τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἑκκλησιαστικῆς ἐνότητος³. Κατὰ συνέπεια, και ἡ κριτική τοῦ τρόπου διεξαγωγῆς τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου σήμερα δὲν μπορεῖ νὰ γίνει χωρὶς τὴν ἀπαραίτητη συνδρομή και τοῦ κριτηρίου τῆς ἐμπειρίας ποῦ ἀποκτήθηκε ἀπὸ τὴ διεξαγωγή τοῦ «διαλόγου τῆς ἀγάπης», τοῦ ὁποῖου κύρια ἀποστολή ὑπῆρξε ἀκριβῶς ἡ μέσω τῆς καλλιέργειας ἀδελφικῶν σχέσεων και τῆς ἑκκλησιαστικῆς προσεγγίσεως προετοιμασία τῶν Ἐκκλησιῶν γιὰ τὴ μετάβαση στὸ στάδιο τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτή, ἡ ἱστορική καταγραφή και ἡ ἀντικειμενική ἐκτίμηση τῶν θετικῶν ἢ ἀρνητικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς περιόδου τοῦ «διαλόγου τῆς ἀγάπης» ἀποτελεῖ μιὰ ἀναγκαιότητα, ποῦ ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸ γε-

2. Βλ. σχετική ἀνάλυση τοῦ καθ. Βλ. 'Ι. Φ ε ι δ ᾱ, Θεολογικός διάλογος μεταξὺ Ὁρθόδοξου και Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια, ἀριθ. 246, 247, 252-253 (1987).

3. Γιὰ τὴ σχέση μεταξὺ «διαλόγου τῆς ἀγάπης» και ἐπισήμου θεολογικοῦ διαλόγου, με τὴ γενικότερη οἰκουμενική προοπτική διεξαγωγῆς των ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησία, βλ. Μητροπολίτου Ἐλ β ε τ ῖ α ς Δ α μ α σ κ η ν ο Ὡ, Θεολογικοί Διάλογοι: μιὰ Ὁρθόδοξος προοπτική, Θεσσαλονίκη 1986, και κυρίως σ. 60-61, 85-86, 97-98.

γονός ὅτι ἡ μέθοδος αὐτὴ μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ ὡς ἀσφαλὲς κριτήριον ἀξιολογήσεως πολλῶν ἀπὸ τὶς δυσχέρειες ποὺ ἀντιμετωπίζει σήμερα ὁ ἐπίσημος θεολογικὸς διάλογος.

Ἡ κατὰ τὴν περίοδο τοῦ «διαλόγου τῆς ἀγάπης» πορεία πρὸς τὴν ἀνάπτυξη ἀδελφικῶν σχέσεων καὶ τῆ δημιουργία νέων ἐκκλησιαστικῶν καὶ θεολογικῶν προϋποθέσεων γιὰ τὴν προετοιμασία καὶ τὴν ἐπιτυχή διεξαγωγή τοῦ ἐπισήμου θεολογικοῦ διαλόγου συνδυάστηκε μὲ τὴν προβολὴ τοῦ συνθήματος τῆς λήθης τοῦ παρελθόντος. Ἔτσι ἔγινε δυνατὴ ἡ ἀνάληψη συγκεκριμένων ἐκκλησιαστικῶν πρωτοβουλιῶν, οἱ ὁποῖες ἀπάλλαξαν κατὰ μεγάλο μέρος τὶς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ παρελθὸν τῆς μισαλλοδοξίας καὶ τοῦ φανατισμοῦ καὶ ἀνέδειξαν νέες δυνατότητες ὑπερβάσεως τῶν παραδεδομένων θεολογικῶν διαφορῶν τους. Ὅπως δὴ ποτε, ὅμως, ἡ θετικὴ αὐτὴ ἐξέλιξη συνοδεύτηκε ἀπὸ τὴν παράλληλῃ ἀνάπτυξη καὶ μιᾶς σειρᾶς ἀντιρρητικῶν ἐκδηλώσεων ἐκ μέρους τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ποὺ τροφοδοτήθηκαν κυρίως ἀπὸ τὸ ἰδιαίτερο ἱστορικὸ πλαίσιο τῶν σχέσεων τῆς κάθε μιᾶς ἀπὸ αὐτὲς μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀποδοχὴ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτῶν πρωτοβουλιῶν ἐκ μέρους τῆς κάθε μιᾶς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐξαρτήθηκε ἀπόλυτα ἀπὸ τὴ γενικότερη προβληματικὴ ποὺ ἀναπτύχθηκε στὸ πλήρωμά της ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ της στὸν «διάλογο τῆς ἀγάπης», μέσω τῶν διμερῶν σχέσεών της μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτῆ, ὅποιαδήποτε προσπάθεια ἐκτιμήσεως τῶν θετικῶν ἢ ἀρνητικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ «διαλόγου τῆς ἀγάπης», ἐπὶ πανορθοδόξου ἐπιπέδου, προϋποθέτει τὴν λεπτομερῆ καταγραφή καὶ τὴν συστηματικὴ ἀνάλυση τῶν γεγονότων ποὺ συνθέτουν τὴν πραγματικὴ εἰκόνα τῆς διεξαγωγῆς τοῦ διαλόγου αὐτοῦ στὸ ἐπίπεδο τῶν Ὁρθοδόξων αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν μὲ τὴ μορφή τῆς ἀναπτύξεως τῶν διμερῶν σχέσεών τους μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ τῆς συμβολῆς των στὴ διαδικασία διαμορφώσεως τῆς πανορθοδόξου ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως γιὰ τὴν ἀποτελεσματικότερη καὶ θετικότερη ἀνταπόκριση τῆς Ὁρθοδοξίας στὸ παγχριστιανικὸ αἴτημα («τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως»).

Ἰπὸ τὸ πρίσμα τῶν ἀνωτέρω ἐπισημάνσεων, ἡ συστηματικὴ διερεύνηση τῆς συμβολῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴν προετοιμασία τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου ἀποκτᾷ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, ἐξαιτίας τοῦ συχνὰ πρωταγωνιστικοῦ ρόλου ποὺ ἔπαιξε στὴν μέσω τοῦ «διαλόγου τῆς ἀγάπης» ἀναπτυχθεῖσα διαδικασία προσεγγίσεως τῶν Ἐκκλησιῶν Ὁρθοδόξου καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς. Αὐτὸ τῆς τὸ ἐπέτρεψε ἡ ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ θέση ποὺ κατέχει ἐντὸς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ποὺ προσδιορίζεται ἀπὸ τὴ μακραινὴ καὶ γονιμότατη ἱεραποστολικὴ καὶ θεολογικὴ δράση της, καθὼς ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὴν πλουσιότατη ἱστορικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία της, ποὺ ἀποκτήθηκε ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ της στὸν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ σχίσμα-

τος τοῦ 1054 ἀδιαλείπτως διεξαγόμενο θεολογικὸ διάλογο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τὸν δυτικὸ χριστιανικὸ κόσμ⁴.

Στὴν παροῦσα μελέτη ἐπιχειρεῖται ἡ διερεύνηση τῆς στάσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔναντι τῶν διαγραφεισῶν νέων προοπτικῶν ἀναθερμάνσεως τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν κατὰ τὶς Α' καὶ Β' Πανορθόδοξους Διασκέψεις τῆς Ρόδου, σὲ συνδυασμὸ καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς ἐμφανισθεῖσα, κατὰ τὴν ἴδια ἐκείνη ἐποχὴ, ἔντονη ἐνωτικὴ ἀτμόσφαιρα στὰ πλαίσια τῆς συγκλήσεως τῆς Β' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ. Ἡ συστηματικὴ καταγραφή καὶ ἡ κριτικὴ ἀνάλυση τῶν γεγονότων, ποὺ καθόρισαν τὶς προϋποθέσεις συμμετοχῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴ διαδικασία λήψεως τῶν σχετικῶν πανορθόδοξων ἀποφάσεων, θὰ ἐπιτρέψει καὶ τὸν ἐντοπισμὸ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκτίμηση τῶν πραγματικῶν διαστάσεων τῶν ἐπιπτώσεων ποὺ εἶχε ἡ συμμετοχὴ τῆς αὐτῆς στὸν ἐσωτερικὸ τῆς βίου.

4. Βλ. 'Ι. Φειδᾶ, Θεολογικὸς διάλογος Ὁρθοδόξου καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ σχίσματος μέχρι τῆς ἀλώσεως (1054-1453), Ἀθήναι 1977, κυρίως σσ. 5-9 καὶ 58-65.

Α'. ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ
ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΚΑΙ ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΗΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ Α' ΠΑΝΟΡΘΟΔΟΞΟ ΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ.

Τὸ σημαντικότερο ἴσως γεγονός στὴ νεώτερη ἱστορία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ ἡ σύγκληση τῆς Α' Πανορθοδόξου Διασκέψεως τῆς Ρόδου (24 Σεπτεμβρίου — 1 Ὀκτωβρίου 1961)⁵, τῆς ὁποίας ἡ πραγματοποίηση ἔγινε δυνατὴ χάρις στὴν θαρραλέα πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα Α', καὶ ἔπειτα ἀπὸ προηγούμενη συγκατάθεση ἄλλων τῶν Ὁρθοδόξων αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν⁶. Ἡ Διάσκεψη αὐτὴ ἦταν ἡ πρώτη μιᾶς σειρᾶς μεταγενέστερων, ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὰ θέματα προετοιμασίας τῆς μέλ-

5. Ὁ χαρακτηρισμὸς ἀνήκει στὸν ἴδιο τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη, ὁ ὁποῖος στὴν πατριαρχικὴ ἀπόδειξί του τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1961 ὑπογράμμισε: «Ἄλλ' ἡμεῖς οἱ Ὁρθόδοξοι, κατὰ τὴν ἱεράν καὶ εὐσημον ταύτην στιγμήν, ὀφείλομεν εὐχαριστήσαι τῷ ἐνανθρωπήσαντι Θεῷ ἡμῶν καὶ διὰ τὴν εὐλογίαν Αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἁγίαν ἡμῶν Ἐκκλησίαν, τὴν ἐκδηλωθεῖσαν δαψιλῶς διὰ τῆς πραγματώσεως, κατὰ τὸ λῆγον ἔτος, ἐνὸς ἐξαιρετικῶς μεγάλου, τοῦ μεγαλύτερου ἴσως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς συγχρόνου Ὁρθοδόξου Χριστιανωσύνης γεγονότος, τῆς Διασκέψεως τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐν Ρόδῳ...». Ὁρθοδοξία, 36 (1961), σ. 336. Τὸν ἴδιο χαρακτηρισμὸ βλ. ἐπίσης καὶ Ἱ. Κ α ρ μ ἰ ρ η, Ἡ Πανορθόδοξος Διάσκεψις Ρόδου (24 Σεπτεμβρίου - 1 Ὀκτωβρίου 1961), Θεολογία, 32 (1961), σ. 497.

6) Βλ. τὸ περὶ συγκλήσεως Προσυνόδου ὑπ. ἀριθ. 108 ἐγκύκλιο πατριαρχικὸ γράμμα «πρὸς τοὺς Μακαριωτάτους Πατριάρχας καὶ τοὺς λοιποὺς Προέδρους τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν», μὲ ἡμερ. 12 Φεβρουαρίου 1951, στὴν Ὁρθοδοξία, 25 (1951), σ. 118-120. Οἱ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες δέχθηκαν κατ' ἀρχὴν τὴν πατριαρχικὴ πρόταση, πρότειναν ὅμως τὴν ἀναβολὴ τῆς Πανορθοδόξου Προσυνόδου. Στις 25 Σεπτεμβρίου 1952 ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἐξάπέλυσε τὸ ὑπ' ἀριθ. 1342 νέο ἐγκύκλιο πατριαρχικὸ γράμμα πρὸς τὶς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, μὲ τὸ ὁποῖο ζητοῦσε τὶς ἀπόψεις των πάνω στὴ δυνατότητα ἀναπροσαρμογῆς τοῦ καταλόγου θεμάτων τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἁγίου Ὁρους τοῦ 1930, «ἵνα, καθοριζομένων ἐπακριβῶς τῶν ζητημάτων τῆς Προσυνόδου, ἐρευνηθῶσι ταῦτα καὶ μελετηθῶσι ὑπὸ εἰδικῆς ἐκ κληρικῶν καὶ θεολόγων καθηγητῶν παρὰ ταῖς ἀδελφαῖς Ἐκκλησίαις Ἐπιτροπῆς, ἣν ἡμεῖς καθηρτίσαμεν ἤδη ἐξ ἀγίων ἀρχιερέων καὶ τῶν ἐλλογιμῶν καθηγητῶν τῆς κατὰ Χάλκην ἱεραῆς Θεολογικῆς Σχολῆς». Τέλος, στις 19 Ὀκτωβρίου 1959, ἀφοῦ συγκέντρωσε τὶς προτάσεις ἄλλων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἀπέστειλε τὴν ὑπ' ἀριθ. 632 ἐγκύκλιο, στὴν ὁποία γιὰ πρώτη φορὰ ἐγινόταν μνεῖα γιὰ σύγκληση Πανορθοδόξου Διασκέψεως στὴ νῆσο Ρόδο, ποὺ ἀρχικὰ ὀρίσθηκε νὰ συγκληθῆ στις 25 Σεπτεμβρίου - 2 Ὀκτωβρίου 1960 (ἐγκύκλιος ὑπ' ἀριθ. 342 τῆς 8.6.1960). Λόγω ὅμως τεχνικῶν δυσκολιῶν ἡ σύγκληση τῆς Διασκέψεως ἀναβλήθηκε γιὰ τὸ ἐπόμενο ἔτος (ἐγκύκλιος ὑπ' ἀριθ' 310 τῆς 4.5.1961). Βλ. Ἱ. Κ α ρ μ ἰ ρ η, ὁπ.π., σ. 499-501.

λουσας να συγκληθῆ Πανορθόδοξο Σύνοδο, καθώς και με ἄλλα ἐξίσου σημαντικὰ θέματα πανορθόδοξο ἑνδιαφέροντος, ἀφορῶντα κυρίως τὶς σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας με τὸν ὑπόλοιπο χριστιανικὸ κόσμο. Ἡ μεγάλη της σημασία ἐγκείται πρωτίστως στὸ γεγονός, ὅτι ἐξέφρασε τὴ βαθειὰ συνείδηση τῆς πανορθόδοξου ἐνότητας καὶ προοδοποίησε τὴν ἐπαναλειτουργία τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες εἶχε ἀτονήσει ἢ καὶ παύσει νὰ λειτουργεῖ στὴν πράξη, ἐξαιτίας κυρίως δυσμενῶν ἱστορικοπολιτικῶν συνθηκῶν⁷.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο, τόσο κατὰ τὴν μακρόχρονη προετοιμασία τῆς Διασκέψεως αὐτῆς⁸, ὅσο καὶ κατὰ τὴ διεξαγωγή τῶν ἐργασιῶν της, ὅπου ἀντιπροσωπεύθηκε ἀπὸ ἕναν

7. Βλ. τὴν προσφώνηση τοῦ κοσμητόρος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 'Ι. Καρμύρη πρὸς τὰ μέλη τῶν ὀρθόδοξων ἀντιπροσωπειῶν μετὰ τὸ τέλος τῶν ἐργασιῶν τῆς Διασκέψεως: «Ἄλλ' ὁ γενικὸς χαρακτήρ καὶ ἡ μεγάλη σπουδαιότης τῶν ἐν Ρόδῳ προκριθέντων πρὸς ἔρευνα καὶ κρίσιν θεμάτων, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι ἀνάγκαι τῆς Ὁρθοδοξίας σήμερον καὶ αἱ ἀπαιτήσεις τῶν καιρῶν ἐπιβάλλουσιν, ὡς ὑπεδηλώθη, ὅπως τεθῆ εἰς λειτουργίαν ὁ θεσμὸς τῶν γενικῶν Συνόδων, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας... Ἐν πρώτοις διαπιστοῦται γενικῶς, ὅτι ἔχει συνειδητοποιηθῆ πλέον ὑπὸ τῆς πλειονότητος τῶν Ὁρθόδοξων ἡ ἀπόλυτος ἀναγκαιότης, ὅπως αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι, συσφιγγούσαι ἔτι μᾶλλον τοὺς μεταξὺ αὐτῶν δεσμούς, συνεργάζωνται στενότερον ἐπὶ τῶν διορθόδοξων καὶ διεκκλησιαστικῶν ζητημάτων, ἵνα οὕτως ἠνωμέναι παρέχωσιν ἐπιβλητικὴν τὴν μαρτυρίαν τῆς Ὁρθοδοξίας πρὸς τὸν σύγχρονον κόσμον. Εἶναι προφανές ὅτι τοῦτο θὰ ἐπιτευχθῆ ἀσφαλέςτερον διὰ τῆς συγκροτήσεως γενικῶν ἢ πανορθόδοξων Συνόδων...». 'Ι. Καρμύρη, ὅπ.π., σ. 526-527.

8. Ἀπαντώντας στὴν πατριαρχικὴ ἐγκύκλιο τοῦ 1952, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Σπυρίδων ἀνακοίνωσε στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μετὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. 739 τῆς 18ης Μαρτίου 1952 ἔγγραφο του ὅτι συνέστησε ἐπιτροπὴ ἀποτελούμενη «ἐκ κληρικῶν καὶ εὐσεβῶν θεολόγων καθηγητῶν τῶν παρ' ἡμῖν Θεολογικῶν Σχολῶν», ἡ ὁποία ἀσχολήθηκε μετὰ τὴν ἀνασύνταξη καὶ συμπλήρωση τοῦ καταλόγου θεμάτων τῆς Διορθόδοξου Ἐπιτροπῆς τοῦ 1930. Τὸ 1956 ἡ Ἱερά Σύνοδος μετὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 889 ἐγκύκλιο κοινοποίησε τὸν ἀνασυνταχθέντα κατάλογο πρὸς τοὺς ἱεράρχους καὶ τοὺς καθηγητὰς τῶν δύο Θεολογικῶν Σχολῶν γιὰ νὰ ἐκφέρουν τὴ γνώμη τους. Βλ. Ἐκκλησία, 34 (1957), σ. 8-10. Ἀκολούθως, ἀφοῦ διαμορφώθηκε τὸ τελικὸ κείμενο τοῦ καταλόγου, τὸ ἀπέστειλε πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, «ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς σχέδιον καὶ βᾶσις πρὸς περαιτέρω ἐπεξεργασίαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προτάσεων καὶ τῶν ἄλλων Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν». 'Ι. Καρμύρη, ὅπ.π., σ. 499-500. Συγχρόνως ἄρχισαν νὰ δημοσιεῦνται ἐμπεριστατωμέναι μελέταις Ἑλλήνων καθηγητῶν τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν σὲ ἔγκυρα ἐκκλησιαστικὰ περιοδικὰ (Θεολογία, Ἐκκλησία, Ἀρχεῖον Ἐκκλ. καὶ Καν. Δικαίου κ. ἄ.), ποὺ πραγματεύονταν ἐπὶ μέρους θέματα τοῦ καταλόγου. Ἰδιαιτέρως σημασίας εἶναι δύο ὑπομνήματα ἐπὶ τοῦ καταλόγου, ποὺ ἀπεστάλησαν πρὸς τὴν Ἱερά Σύνοδο, τῶν καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν: Α. Σ. Ἀλιβιζάτοϋ, Τὰ θέματα τῆς Πανορθόδοξου Προσυνόδου, Ὁρθόδοξος Σκέψις, Α' (1958), σ. 148-150, 163-165, 180-182, καὶ Γ. Ι. Κοινιδάρη, Τὰ θέματα τῆς Πανορθόδοξου Προσυνόδου, αὐτόθι, σ. 203-204.

ἀρκετὰ μεγάλο ἀριθμὸ μητροπολιτῶν, λοιπῶν κληρικῶν καὶ καθηγητῶν τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης⁹.

Κύριος σκοπὸς τῆς Διασκέψεως ἦταν ἡ κατάρτιση τοῦ καταλόγου θεμάτων ποῦ θὰ ἀποτελοῦσαν τὴ βάση τῶν συζητήσεων σὲ μιὰ μέλλουσα νὰ συγκληθῆ Προσυνοδικὴ Διάσκεψη (προπαρασκευαστικὸ στάδιο τῆς Πανορθοδόξου Συνόδου). Ὅπως ἦταν φυσικό, τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων τῆς Ὁρθοδοξίας μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, δὲν μπορούσε παρὰ νὰ κατέχει ἐξέχουσα θέση στὸ κείμενο τοῦ τελικοῦ καταλόγου, ἀφοῦ, ὡς ἐντασσομένο στὸ γενικότερο πλαίσιο τῶν σχέσεων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μὲ τὸν ὑπόλοιπο χριστιανικὸ κόσμο, περιλαμβανόταν ὡς θέμα σ' ὅλα τὰ προηγούμενα πανορθόδοξα κείμενα ἤδη ἀπὸ τὸ 1920 καὶ ἀποτελοῦσε, ἔστω καὶ ἔμμεσα, τὴν ἔκφραση τοῦ γενικότερου προβληματισμοῦ τοῦ ὀρθοδόξου θεολογικοῦ κόσμου, ποῦ ἀπέρρεε ὡς φυσικὴ συνέπεια ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ του στὴν εὐρύτερη οἰκουμενικὴ κίνηση ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας.

Ἔτσι, στὸ κεφ. ἀριθ. 5 τοῦ ἐγκριθέντος ἀπὸ τὴ Διάσκεψη τελικοῦ κειμένου τοῦ καταλόγου, μὲ τίτλο «Σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὸν ὑπόλοιπον χριστιανικὸν κόσμον», ἡ τρίτη παράγραφος, ἀναφερόμενη στὶς σχέσεις Ὁρθοδοξίας καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐπρότεινε τὰ ἑξῆς:

«α) Μελέτη τῶν μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν θετικῶν καὶ ἀρνητικῶν σημείων:

1. Περὶ τὴν πίστιν.
2. Περὶ τὴν διοίκησιν.
3. Περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν δρᾶσιν (ιδίᾳ προπαγάνδα, προσηλυτισμός, οὐνία).

β) Καλλιέργεια σχέσεων ἐν τῷ πνεύματι τῆς κατὰ Χριστὸν ἀγάπης, λαμβανομένων ἰδίᾳ ὑπ' ὄψιν τῶν ὑπὸ τῆς Πατριαρχικῆς Ἐγκυκλίου τοῦ 1920 προβλεπομένων σημείων¹⁰.

9. Ἐν ἐπίσημῃ ἀντιπροσωπία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποτελοῦσαν οἱ μητροπολίτες: Μυτιλήνης Ἰάκωβος, Μαρωνας Τιμόθεος καὶ Ἰωαννῶν Σεραφεῖμ (ὁ νῦν Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν), καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ καθηγητές: Βασίλειος Ἰωαννίδης, Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος καὶ Παναγιώτης Μπρατσιώτης. Παράλληλα, οἱ καθηγητὲς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Βασίλειος Βέλλας καὶ Παναγιώτης Τρεμπέλας ἀντιπροσώπευσαν τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων. Στὴν ομάδα τῶν ὀρθοδόξων παρατηρητῶν συμμετέσχον ὁ μητροπολίτης Δημητριάδος Δαμασκηνὸς καὶ οἱ καθηγητὲς τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν: Ἰωάννης Καρμίρης, Κωνσταντῖνος Μπόνης, Γεράσιμος Κονιδάρης καὶ Μάρκος Σιώτης, τῆς Ἀθήνας· Ἰερόνυμος Κοτσώνης, Ἰωάννης Τράπας καὶ Ἰωάννης Καλογήρου, τῆς Θεσσαλονίκης. Τέλος, ἔλαβαν μέρος ὁ ἐπίσκοπος Ἀχαΐας Παντελεήμων, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Θεοκλήτου καὶ ὁ Νικόλαος Νησιώτης ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν. Βλ. Ἰ. Κ α ρ μ ῖ ρ η, ὅπ.π., σ. 503.

10. Κείμενα καὶ Πρακτικὰ τῆς Α' Πανορθοδόξου Διασκέψεως τῆς Ρόδου, 24 Σε-

Συγκρινόμενο πρὸς παλαιότερα κείμενα, ἀναφερόμενα στὸ ζήτημα τῶν Σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τὸ κείμενο αὐτὸ τῆς Α' Πανορθόδοξου Διασκέψεως τῆς Ρόδου πρέπει δικαιολογημένα νὰ θεωρηθῆ ὡς κείμενο ἱστορικῆς σημασίας γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἂν βέβαια ἀξιολογηθῆ μὲ τὰ μέχρι τότε δεδομένα καὶ ὁπωσδήποτε χωρὶς νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν τὰ θεαματικά γεγονότα ποὺ ἐπακολούθησαν καὶ ποὺ ἔδωσαν μιὰ ἐντελῶς νέα ἐξέλιξη στὴ μέχρι τότε πορεία τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν¹¹.

Δύο εἶναι τὰ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα ποὺ συνθέτουν τὸν κατ' ἐξοχὴν ἱστορικὸ καὶ συμβολικὸ χαρακτήρα του:

α) Τὸ γεγονός ὅτι ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο ἐπίσημο κείμενο τοῦ εἴδους του, περιβεβλημένο μὲ τὸ κύρος τῆς ἀθθεντίας τοῦ συνόλου τῶν Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, οἱ ὁποῖες μ' αὐτὸ διατύπωσαν τὴ σταθερὴ θέλησή τους νὰ χαράξουν ἀπὸ κοινοῦ μιὰ συγκεκριμένη πορεία πρὸς τὴν κατεύθυνση ἐξευρέσεως νέων τρόπων ἐπικοινωνίας μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, μέσα στὰ πλαίσια φυσικὰ ποὺ διαγράφονται ἀπὸ τὴν κανονικὴ παράδοση καὶ τὴ διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ τὸ πανορθόδοξο κύρος τοῦ ἐν λόγῳ κειμένου καθίσταται ἀναμφισβήτητο, ἂν μάλιστα ληφθῆ ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἐκφράζει τὴ συνείδηση τοῦ πληρώματος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὅπως αὐτὴ διαμορφώθηκε ἀργά, ἀλλὰ σταθερὰ μέσα ἀπὸ ἕναν ἀνεπίσημο, ἀλλὰ σοβαρὸ καὶ οὐσιαστικὸ διορθόδοξο διάλογο, ποὺ εἶχε ἀρχίσει νὰ διεξάγεται ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας καὶ νὰ ἐντείνεται ἀπὸ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον καὶ ἔπειτα, μεταξὺ ἐγκύρων θεολόγων καὶ φωτισμένων κληρικῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, καὶ ποὺ ἀποσκοποῦσε στὴ δημιουργίαν νέων προϋποθέσεων προσεγγίσεως τοῦ σοβαροῦ αὐτοῦ ζητήματος τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀξίζει νὰ ὑπογραμμισθῆ, ὅτι ὁ θεολογικὸς κόσμος (ἀνώτεροι κληρικοὶ καὶ θεολόγοι) τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συνέβαλε

πτεμβρίου - 1 Ὀκτωβρίου 1961 (ἔκδ. Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου), Κωνσταντινούπολις 1961, σ. 131. 'Ι. Κ α ρ μ ῆ ρ η, ὅπ. π., σ. 511. Τ ο ὕ 'Ι δ ῖ ο υ, Τὰ Δογματικά καὶ Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἔκδ. Graz - Austria, τ. Β', 1968, σ. 1082. Ρ. D u p r e y, Les résultats de la Conférence interorthodoxe de Rhodes, Proche Orient Chrétien, 11 (1961), σ. 367. 'Α. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, Κείμενα Διορθόδοξων καὶ Διαχριστιανικῶν Σχέσεων, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 151.

11. Πρόκειται γιὰ τὴ σύγκληση τῆς Β' Πανορθόδοξου Διασκέψεως, τὶς τρεῖς ἱστορικὲς συναντήσεις τῶν προκαθημένων τῶν Ἐκκλησιῶν Παλαιᾶς καὶ Νέας Ρώμης, πάπα Παύλου ΣΤ' καὶ Ἄθηνάγορα Α' στὰ Ἱεροσόλυμα, στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στὴ Ρώμη, καὶ τέλος τὴν ἀμοιβαία ἄρση τῶν Ἀναθεμάτων Ρώμης - Κωνσταντινουπόλεως, ποὺ συνέβαλαν κατὰ μέγα μέρος στὴν ψυχολογικὴ προετοιμασία τῶν δύο Ἐκκλησιῶν γιὰ τὴ διεξαγωγὴ ἀποτελεσματικῆ καὶ οὐσιαστικῆς θεολογικῆς διαλόγου πρὸς ἄρση τῶν μεταξὺ τους ὑφισταμένων διαφορῶν.

ἀποφασιστικά στὴ διεξαγωγή αὐτοῦ τοῦ διαλόγου μὲ ἀξιόλογες μελέτες, οἱ ὁποῖες προετοίμασαν τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἐπαναποθετήση, ἀπὸ τὴν Α΄ Πανορθόδοξο Διάσκεψη, τοῦ ζητήματος τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν πάνω σὲ νέες βάσεις¹².

β) Τὸ δεύτερο οὐσιαστικὸ στοιχεῖο τῆς ἱστορικῆς ἀξίας τοῦ ἐν λόγῳ κειμένου ἐντοπίζεται στὸ ἴδιο τὸ περιεχόμενό του. Μέσα ἀπὸ τὶς δύο συνολικὰ ὑποπαράγραφους ποὺ τὸ ἀπαρτίζουν, διαγράφεται σαφῆς ἡ θέληση τῶν συντακτῶν του, ὅχι ἀπλῶς ν' ἀναγράψουν τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν στὸν κατάλογο τῶν πρὸς συζήτηση θεμάτων στὴ μέλλουσα Πανορθόδοξο Προσύνοδο, ἀλλ' ἐπὶ πλέον, καὶ κυρίως, νὰ ἐπιχειρήσουν μιὰ πρώτη ἄμεση, οὐσιαστικὴ καὶ συστηματικὴ προσέγγιση τοῦ ζητήματος, χαράσσοντας ταυτοχρόνως τὰ συγκεκριμένα πλαίσια, μέσα στὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε στὸ ἐξῆς νὰ ἀντιμετωπισθοῦν, ἐπὶ πανορθόδοξου ἐπιπέδου, οἱ σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτή, ἡ πρώτη ὑποπαράγραφος τοῦ κειμένου, καλώντας τὶς ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες νὰ προχωρήσουν σὲ μιὰ συστηματικὴ μελέτη τῶν διαφορῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν κοινῶν σημείων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, θέτει οὐσιαστικὰ ἐν σπέρματι τὶς βάσεις καὶ περιγράφει σαφῶς τὸ περιεχόμενο αὐτοῦ ποῦ ἀργότερα ὀνομάστηκε «θεολογικὸς διάλογος» μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

12. Γιὰ λόγους συντομίας παραθέτουμε τὶς ἀντιπροσωπευτικότερες μελέτες καὶ ἄρθρα τῶν καθηγητῶν: Α. Σ. Ἀ λ ι β ι ζ ἄ τ ο υ, *Les deux régimes dans l' Eglise unie avant le Schisme*, ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο «L' Eglise et les Eglises» (1054-1954), τοῦ περιοδικοῦ *Irenikon*, 27 (1954), σ. 105-116. Τ ο ὕ Ἰ δ ἰ ο υ, *Εἶναι δυνατὴ ἡ ἁρμονία τοῦ δημοκρατικοῦ καὶ μοναρχικοῦ πολιτεύματος τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας*, ἐν ἐνδεχομένῳ ἐνώσει των; Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ Πειπραγμένα τοῦ Θ' Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης (1953), τ. Β', Ἀθῆναι 1955. Τ ο ὕ Ἰ δ ἰ ο υ, Ἡ κωδικοποίησις τῶν Ἱ. Κανόνων «τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν» τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, *Θεολογία*, 29 (1958), σ. 475-496, καὶ ἀνάτυπο. Τ ο ὕ Ἰ δ ἰ ο υ, Ἡ νέα στροφή τοῦ Βατικανοῦ, *Ἐκκλησία*, 27 (1950), σ. 133-134, 147-149, 165-166. Τ ο ὕ Ἰ δ ἰ ο υ, *Εἰς ἔκκλησιν ἀπάντησις* (ἐπὶ τῷ παγκοσμίῳ ὀκταημέρῳ προσευχῆς ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως), *Ἐκκλησία*, 32 (1955), σ. 34-36 [ἀναδημοσιεύτηκε στὰ γαλλικὰ ἀπὸ τὸ περ. *Istina*, 2 (1955), σ. 440-443]. Τ ο ὕ Ἰ δ ἰ ο υ, Ἡ παπικὴ ἔκκλησις, Ὁρθόδοξος Σκέψις, 2 (1959), σ. 19-20. Τ ο ὕ Ἰ δ ἰ ο υ, *Εἶναι δυνατὴ ἡ σύγκλησις Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὅπως προτείνει αὐτὴν ὁ Πάπας;* Ὁρθόδοξος Σκέψις, 2 (1959), σ. 119-121. Β. Χ. Ἰ ω α ν ν ἰ δ ο υ, Ἡ ἐνωσις τῆς Ὁρθοδόξου καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἀνάγκη πρῶτων ψυχικῆς ἐπαφῆς καὶ προσεγγίσεως, *Ἐκκλησία*, 31 (1954), σ. 201-204. Ἰ. Κ α ρ μ ῆ ρ η, *Δύο Βυζαντινοὶ Ἱεράρχαι καὶ τὸ Σχίσμα τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας* (ἀνάτυπο ἐκ τῆς Ἐκκλησίας), ἐν Ἀθῆναις 1950. Τ ο ὕ Ἰ δ ἰ ο υ, Ἡ διαίρεσις τῆς χριστιανοσύνης καὶ ἡ δυνατότης ἐπανενώσεως αὐτῆς. Ἐπὶ τῇ 900ῃ ἐπετειῇ τοῦ Σχίσματος 1054-1954, *Ὁρθοδοξία*, 29 (1954), σ. 453-474. Τ ο ὕ Ἰ δ ἰ ο υ, *Τὸ δόγμα τῆς σωτηρίας. Τὸ ἱερὸν αἷτημα τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν*, *Ἐκκλησία*, 33 (1956), σ. 387-388, 403-405. Ἀναλυτικότερα πάνω στὸ θέμα αὐτὸ βλ. Α. Μ. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐναντι θεμάτων πανορθόδοξου ἐνδιαφέροντος κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα (Διατριβὴ ἐπὶ Ὑφηγεσίᾳ), Θεσσαλονικὴ 1975.

Πράγματι, τὰ μέλη τῆς Διασκέψεως πολὺ σωστά διεγνώσαν τὴ σπουδαιότητα, καὶ ἀπὸ διεκκλησιαστικῆς ἐπόψεως, ἱστορικῆ συγκυρία τῆς συναντήσεώς τους στὴ Ρόδο, κατὰ τὴν ὁποία ἡ 'Ορθόδοξος 'Εκκλησία, ἔχουσα «πλήρη συνείδησιν τῶν εὐθυνῶν καὶ ὑποχρεώσεων αὐτῆς» ἔναντι τοῦ ὑπόλοιπου χριστιανικοῦ κόσμου¹³, ἐκαλεῖτο νὰ καταθέσει τὴ δική της μαρτυρία καλῆς θεολήσεως, χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ πνεύματος καταλλαγῆς καὶ πρὸς τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ 'Εκκλησία¹⁴. Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ θὰ πρέπει ἀναμφίβολα νὰ εὐαισθητοποίησε τὰ μέλη τῶν ὀρθοδόξων ἀντιπροσωπειῶν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ σύγκληση τῆς Διασκέψεως γινόταν μέσα σ' ἓνα εὐρύτερο κλίμα εὐνοϊκῶν διεκκλησιαστικῶν διεργασιῶν, πού προέρχονταν ἀπὸ τολμηρές, ἀλλὰ ἀνεπίσημες ἀκόμη πρωτοβουλίες¹⁵, καθὼς ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὴν ἀναμονὴ τοῦ καθορισμοῦ

13. Βλ. καὶ τὸ μήνυμα τῆς Διασκέψεως, ὅπου τὰ μέλη της δὲν παρέλειψαν ν' ἀπευθύνουν χαιρετισμὸ «ἐν ἀγάπῃ» καὶ πρὸς «τοὺς ἐν τῇ Δύσει» ἀδελφούς, «μεθ' ὧν δὲν ἐπαύσαμεν ποτὲ νὰ διατελῶμεν ἐν συνεργασίᾳ, ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου, «εἶνα πάντες ἐν ᾧσιν» (Ἰωάν. 17, 21), ὑπὲρ ἧς ἀδιαλείπτως προσεύχεται ἡ ἅγια ἡμῶν 'Εκκλησία». 'Ι. Κ α ρ μ ῖ ρ η, 'Η Πανορθόδοξος Διάσκεψις..., σ. 522.

14. Τὸ ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον τῶν μελῶν τῆς Διασκέψεως πρὸς τὴν κατεύθυνση ἀναζητήσεως τρόπων ἐπικοινωνίας μετὰ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ 'Εκκλησία ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι εἶχαν προηγηθῆ διαπραγματεύσεις γιὰ μιὰ ἐπίσημη ἀντιπροσώπευσή της στὴ Διάσκεψι, οἱ ὁποῖες ὁμως ἀπέτυχαν [βλ. σχετικὴ ἀναφορὰ στὸ περ. *Irénikon*, 34 (1961), σ. 554], ἵσως ἐπειδὴ ἡ Ρώμη («il avait pas encore arrêté sa position au sujet des observateurs orthodoxes au Concile (τοῦ Βατικανοῦ)»). A. W e n g e r, *Sur les chemins de l' unité*. Rhodes, στὴν ἐφημ. *La Croix*, 19 et 20 Octobre 1961, παρὰ 'Ι. Κ α ρ μ ῖ ρ η, ὅπ.π., σ. 503, σημ. 1. Παρ' ὅλ' αὐτὰ ὁμως, τίς ἐργασίες τῆς Διασκέψεως παρακολούθησαν ὡς ἐπίσημοι προσκεκλημένοι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μετὰ τὴν ἰδιότητα τῶν παρατηρητῶν οἱ κάτωθι ρωμαιοκαθολικοί, πού ἦσαν εὐρύτερα γνωστοὶ στὸν ὀρθόδοξο θεολογικὸ κόσμον γιὰ τὰ φιλορθόδοξα αἰσθηματά τους: ὁ ἀρχιμανδρίτης C.-J. Dumont, O. P., ὁ ἱερομόναχος P. Duprey, P. B., οἱ ἱερομόναχοι A. Wenger A. A., A. Van Ruijven, O. S. B., E. Jungclaussen, O. S. B., ὁ 'Ιωσήφ Μίνιχαν, ὁ 'Ελπιδίος Στεφάνου, ὁ 'Ιωάννης Μαραγκός, καθὼς καὶ ἓνας ἀμερικανὸς 'Ἰησοῦτης. 'Επίσης Βλ. 'Ι. Κ α ρ μ ῖ ρ η, ὅπ.π., σ. 503. *Irénikon*, 34 (1961), σ. 553. A. Π α ν ὠ τ η, Παῦλος ΣΤ' - 'Αθηναγόρας Α', *Εἰρηνοποιοί*, 'Αθήναι 1971, σ. 95.

15. 'Εκτὸς μιᾶς σειρᾶς ἀνεπίσημων ἀλλὰ ἐγκάρδιων ἐπαφῶν πού εἶχαν ἐγκαινιασθῆ μεταξὺ ρωμαιοκαθολικῶν ἀξιωματούχων καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀνόδου στὸ θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Πατριάρχου 'Αθηναγόρα, πολλὲς συναντήσεις καὶ συζητήσεις πραγματοποιοῦνταν μεταξὺ ὀρθοδόξων θεολόγων καθηγητῶν (ἰδίως τῆς 'Ελλάδος) καὶ ρωμαιοκαθολικῶν, κυρίως στὸ περιθώριον τῶν ἐπίσημων οἰκουμενικῶν συνεδρίων τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου 'Εκκλησιῶν. 'Η πλέον πρόσφατη καὶ σημαντικότερη ἔγινε στὴ Ρόδο μετὰ τὴν εὐκαιρία τοῦ συνεδρίου τῆς Κεντρικῆς 'Επιτροπῆς τοῦ Π.Σ.Ε. (19-28 Αὐγούστου 1959), μετὰ τὴν πρωτοβουλία κυρίως τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ C. - J. Dumont, διευθυντοῦ τοῦ παρισανοῦ περιοδικοῦ *Istina*, καὶ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν Β. 'Ιωαννίδου. Παραβρέθησαν οἱ ἀντιπροσωπεῖες καὶ τῶν δύο 'Εκκλησιῶν στὸ Π.Σ.Ε. (πέντε ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ σαράντα ὀρθόδοξοι, μητροπολίτες, κατώτεροι κληρικοὶ καὶ καθηγητὲς θεολογικῶν σχολῶν) καὶ συζητήθηκε,

τῆς ἀκριβοῦς ἡμερομηνίας ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς Β' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ (11 Ὀκτωβρίου 1969), ἡ ὁποία διὰ τῶν ὀργανωτῶν τῆς ἐπρόββαλλε ἐντονώτατο τὸν χαρακτῆρα μιᾶς κατ' ἐξοχὴν ἐνωτικῆς καὶ ἀνανεωτικῆς συνόδου τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Ὑπὸ τὴν ἐννοια αὐτή, ἡ ὑποπαράγραφος τοῦ ὑπὸ ἐξέταση κειμένου τῆς Διασκέψεως πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὅτι ἀπευθύνεται συγχρόνως, ἄμεσα μὲν πρὸς τὶς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, ἀλλὰ καὶ ἔμμεσα πρὸς τὴ Ρωμαιοκαθολική, καλώντας τὰ δύο μέρη σὲ μιὰ προσπάθεια μελέτης τῶν προοπτικῶν καλλιέργειας ἐνὸς νέου κλίματος ἀδελφικῶν σχέσεων καὶ προσεγγίσεως «ἐν τῷ πνεύματι τῆς κατὰ Χριστὸν ἀγάπης». Δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολικὸ νὰ λεχθῆ στὸ σημεῖο αὐτό, ὅτι μὲ τὴν ὑποπαράγραφο αὐτὴ ἡ Α' Πανορθόδοξος Διάσκεψη τῆς Ρόδου ἔθετε τὶς πρώτες βάσεις αὐτοῦ πού ἀργότερα ὀνομάστηκε «διάλογος τῆς ἀγάπης»¹⁶.

Μὲ βάση τὰ οὐσιώδη αὐτὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τοῦ περιεχομένου του, τὸ ὑπὸ ἐξέταση κείμενο καθιερώνει ἕναν ἐντελῶς νέο τρόπο προσεγγίσεως τοῦ ζητήματος τῶν σχέσεων τῶν Ἐκκλησιῶν Ὁρθοδόξου καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς, κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ὁποίου εἶναι, παράλληλα μὲ τὴ νηφάλια, ἐπικοδομητικὴ καὶ σοβαρὴ μελέτη τῶν διαφορῶν πού χωρίζουν τὶς δύο Ἐκκλησίες, ἡ θετικὴ πρόταση τῆς Ὁρθοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴ Ρωμαιοκαθολική, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ δικὴ τῆς δέσμευση, νὰ ἀρχίσουν ἀπὸ κοινοῦ μιὰ νέα πορεία συνεργασίας, ἀλληλογνωριμίας καὶ ἐπιδειξέως καλῆς θελήσεως, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὴ δημιουργία καταλλήλων προϋποθέσεων διεξαγωγῆς ἐνὸς οὐσιαστικοῦ ἐνωτικοῦ θεολογικοῦ διαλόγου. Οἱ θετικὲς αὐτὲς προοπτικὲς πού θέτει, εἰσάγουν ἀναμφίβολα μιὰ νέα ἐποχὴ στὸν διάλογο πού διεξάγουν οἱ δύο Ἐκκλησίες ἀδιάκοπα ἀπὸ τὸ σχίσμα τοῦ 1054, καὶ τερματίζει μιὰ

μεταξὺ ἄλλων, κυρίως ἡ πρόταση τοῦ C.-J. Dumont νὰ ἐξευρεθῆ τρόπος συναντήσεως τῶν «καθολικῶν μετὰ καθηγητῶν τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν Ἀθηνῶν, Θεσσαλονίκης καὶ Χάλκης ἐν Βενετία ἢ ἀλλαγῶν κατὰ τὸ 1960 πρὸς ἐξέτασιν τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ὑπογραμμίσαντος, ὅτι μὲ τὴν νέαν ἐνθάρρυνσιν, ἣν ἔχει ἐμπνεύσει ὁ νέος Πάπας Ἰωάννης 23ος, αἱ ἐπαφαὶ Ὁρθοδόξων καὶ Καθολικῶν θὰ ἐνισχυθῶσιν ἔτι πλέον». Περισσότερες λεπτομέρειες γιὰ τὴ συνάντησι αὐτή, ὡς καὶ γιὰ τὶς ἐντονες ἀντιδράσεις πού δημιούργησε ἡ κακὴ ἐκμετάλλευσή τῆς ἀπὸ κάποιους ρωμαιοκαθολικοὺς κύκλους, βλ. Β. Ἰωαννίδου, Τὸ ἐν Ρόδῳ Συνέδριον τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν (19-28 Αὐγούστου 1959), Ἐκκλησία, 37 (1960), σ. 85-87, 101-103, 126-128 (καὶ ἀνάτυπο ἐν Ἀθήναις 1960). Πρβλ. ἐπίσης, Α. Πανώτη, ὅπ.π., σ. 91.

16. «Ἄν καὶ κατὰ μιὰ ρωμαιοκαθολικὴ κρίσις ἡ πρόταση αὐτὴ χαρακτηρίσθηκε ὡς «toute platonique» καὶ μὴ ἔχουσα «d' effet pratique immédiat» (βλ. G. Dejaive S. J., La troisième Conférence Panorthodoxe de Rhodes, Nouvelle Revue Théologique, 97, 1965, σ. 114), ἐντούτοις δὲν θὰ πρέπει νὰ παραθεωρηθῆ τὸ γεγονός ὅτι σ' αὐτὴ τὴν πρότασι κυρίως στηρίχθησαν οἱ φιλενωτικὲς πρωτοβουλίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα Α', στίς ὁποῖες ὅπωςδήποτε ἡ πρότασι αὐτὴ παρεῖχε μιὰ ἀναμφισβήτητη ἐπίσημη κάλυψι.

μακράιωνα περίοδο αποξενώσεως, κατά τη διάρκεια τῆς ὁποίας ὁ διάλογος αὐτὸς διεξαγόταν καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς μὲ τὰ κριτήρια τῆς πολεμικῆς καὶ ἀπολογητικῆς γραμματείας, καθὼς καὶ τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητος¹⁷.

Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ ὀδηγεῖ ἀβίαστα, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἡ σύγκριση τοῦ κειμένου-προτάσεως τῆς Διασκέψεως μὲ τὸ ἀντίστοιχο κείμενο τῆς Διορθοδόξου 'Επιτροπῆς τοῦ 'Αγίου 'Ορους (1930), καθὼς ἐπίσης καὶ μὲ ἐκεῖνο τοῦ σχεδίου καὶ καταλόγου πού προτάθηκε πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀπὸ τὴν 'Εκκλησίαν τῆς 'Ελλάδος (1956) καὶ ἀντιγράφει πιστὰ τὸ προηγούμενο. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ κείμενα, τὰ προγενέστερα ἐκεῖνου τῆς Α' Πανορθόδοξου Διασκέψεως, ἀντιμετωπίζουν τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ 'Εκκλησία μέσα ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιρρητικῆς φιλολογίας, πού ἐπικρατοῦσε τότε καὶ ὑπαγόρευε στὶς 'Ορθόδοξες 'Εκκλησίες «σχέσεις προφυλάξεως καὶ ἀμύνης κατὰ 'Ἐτεροδόξων, οἵτινες ἐνεργοῦσι προσηλυτισμὸν καὶ προσπαθοῦσι καθ' οἷονδῆποτε τρόπον νὰ βλάψωσι τὴν 'Ορθόδοξον 'Εκκλησίαν». 'Αποκαλυπτικὴ αὐτῆς τῆς νοοτροπίας εἶναι συγχρόνως ἡ χρῆση τῶν ὄρων «Ρωμαιοκαθολικισμὸς» καὶ «Οὐνιτισμὸς», ἀντὶ ἐκεῖνου τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς 'Εκκλησίας, ὡς καὶ ἡ σαφῆς διάκρισή της ἀπὸ τοὺς ἕτεροδόξους πού δὲν ἀσκοῦν προσηλυτισμὸ καὶ «τείνουν νὰ προσεγγίσωσι πρὸς τὴν 'Ορθόδοξον 'Εκκλησίαν»¹⁸. 'Αντίθετα, στὸ ἐκ βάρων ἀναθεωρημένο ἀντίστοιχο κεφάλαιο τῆς Διασκέψεως, πού ἀναφέρεται στὶς σχέσεις τῆς 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας μὲ τὸν ὑπόλοιπο χριστιανικὸ κόσμον, ἡ ἀναβάθμιση τοῦ ζητήματος τῶν σχέσεων μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ 'Εκκλησία εἶναι ὄχι μόνον ἐντυπωσιακὴ, ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικότερη ἀπὸ θεολογικὴ ἄποψη: στὴ νέα ἱεράρχηση τῶν σχέσεων τῆς 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας μὲ τὶς ἕτεροδόξες ('Εκκλησίες) καὶ τὶς ὑπόλοιπες χριστιανικὲς ὁμολογίες, πού γιὰ πρώτη φορὰ ἐφάρμοσε ἡ Διάσκεψη μὲ τὸ κεφ. ἀριθ. 5 τοῦ καταλόγου, ἐγκαταλείπεται ἡ παραδοσιακὴ διάκρισή τους μὲ βᾶση τὸ κριτήριον τῆς ἀσκήσεως ἢ ὄχι προσηλυτισμοῦ σὲ βᾶρος τῆς 'Ορθοδόξιας, καὶ ἐγκαινιάζεται ἡ ἀρχὴ τῆς δογματικῆς καὶ ἐκκλησιολογικῆς ἐγγύτητος πρὸς τὴν ὀρθόδοξο διδασκαλίαν. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ὀπωσδήποτε θεολογικό-

17. «Αἱ κατὰ τὰς ἐνωτικὰς αὐτὰς ἀποπειράς διεξαχθεῖσαι μακρὰ συζητήσεις, ἔχουσαι ὡς κύριον στόχον τὴν δυσχέρανσιν πάσης ἐκκλησιαστικῆς προσεγγίσεως διὰ πολιτικὰς σκοπιμότητας, προσέλαβον ἀκραιφνῶς ἀπολογητικὸν χαρακτήρα διὰ τῆς συστηματικῆς περιγραφῆς καὶ ἀναιρέσεως πασῶν τῶν χωριζοσῶν τὰς δύο 'Εκκλησίας σοβαρῶν ἢ καὶ δευτερευουσῶν εἰσέτι διαφορῶν, οὕτως ὥστε πᾶσαι αἱ ἐνωτικαὶ προσπάθειαι νὰ δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἀγῶν ἀποφυγῆς τῆς ἐνώσεως». Ι. Φεῖδᾶ, Θεολογικὸς Διάλογος 'Ορθοδόξου καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς 'Εκκλησίας ἀπὸ τοῦ σχίσματος μέχρι τῆς ἀλώσεως (1054 - 1453), 'Αθήναι 1977, σ. 8-9.

18. Βλ. Πρακτικὰ τῆς Προκαταρκτικῆς 'Επιτροπῆς τῶν 'Αγίων 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν τῆς συνελθούσης ἐν τῇ ἐν 'Αγίῳ 'Ορει 'Ιερᾷ Μεγίστῃ Μονῇ τοῦ Βατοπεδίου (8-23 'Ιουνίου 1930), ἐν Κωνσταντινουπόλει 1930, σ. 144.

τερη κατάταξη καὶ ἀντιμετώπιση τῶν ἑτεροδόξων, ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία — καὶ ὅχι ὁ «Ρωμαιοκαθολικισμὸς» καὶ ὁ «Οὐνιτισμὸς» — καταλαμβάνει τὴ θέση, κατὰ σειρά ἐγγύτητος πρὸς τὴν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησία, ἀμέσως μετὰ τὶς ἐλάχιστες ἀρχαῖες ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ πρὶν ἀπὸ τὶς χριστιανικῆς ὁμολογίες καὶ κοινότητες ποὺ προῆλθαν ἀπὸ τὴ Μεταρρύθμιση. Δὲν πρόκειται πρᾶγματι ἐδῶ γι' ἀπλὴ ἐξωτερικὴ καὶ τυπικὴ διάκριση, ἀλλὰ γιὰ ἔμπρακτὴ ἀναγνώριση, ἐκ μέρους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τῶν κοινῶν ἐκκλησιαστικῶν στοιχείων ποὺ ἐνώνουν τὶς δύο Ἐκκλησίες, καὶ τῶν πρᾶγματι μεγάλων δυνατοτήτων καὶ εὐνοϊκῶν προοπτικῶν ποὺ διανοίγονται γιὰ ἕναν οὐσιαστικὸ θεολογικὸ διάλογο, ἂν φυσικὰ ἐκλείψουν οἱ ἀρνητικοὶ παράγοντες τῆς πολεμικῆς καὶ τῆς ἀποξενώσεως ποὺ συσσωρεύτηκαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἐξαιτίας μιᾶς ἀντορθοδόξου ἐκκλησιαστικῆς δράσεως (αἰδία προπαγάνδα, προσηλυτισμὸς, Οὐνία). Τὸ ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ βαθύτερο — καὶ ἴσως τὸ σημαντικότερο ἀπὸ διεκκλησιαστικῆς ἀπόψεως — νόημα τοῦ κειμένου τῆς διασκέψεως ποὺ διαπραγματεύεται τὶς σχέσεις μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἀποδεικνύει, πιστεύουμε, καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ρωμαιοκαθολικοὶ προσκεκλημένοι, κατὰ τὴ διάρκειαν τῶν ἐπισήμων ἐκδηλώσεων τῆς Διασκέψεως, (ἂν καὶ δὲν ἦσαν παρατηρητές, τοποθετήθηκαν, ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ἀμέσως μετὰ τοὺς ὀρθοδόξους, μπροστὰ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους παρατηρητές)¹⁹.

Ἄλλ' ἡ σημαντικότερη προσφορὰ τῆς Α' Πανορθοδόξου Διασκέψεως, στὸ ζήτημα τῶν σχέσεων τῶν Ἐκκλησιῶν Ὁρθοδόξου καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς, ἔγκειται στὸ γεγονὸς ὅτι, μὲ τὴν ἀναγραφὴ του στὸν κατάλογο θεμάτων τῆς Πανορθοδόξου Προσυνόδου, τὸ ἐνέταξε κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο καὶ στὴ γενικότερη προοπτικὴ μὲ τὴν ὁποία ἡ Διάσκεψη αὐτὴ ἀντιμετώπισε ὅλο τὸ πλέγμα τῶν διαχριστιανικῶν καὶ διεκκλησιαστικῶν σχέσεων, ὅπως περιγράφεται σαφῶς στὴν παράγραφο Α' τοῦ κεφ. 5: «Μελέτη τῶν τρόπων προσεγγίσεως καὶ ἐνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν προοπτικῇ πανορθοδόξῳ»²⁰. Γίνεται ἔτσι φανερό, ὅτι ἡ πρώτη αὐτῆ παράγραφος τοῦ κεφαλαίου ποὺ περιγράφει τὶς σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μὲ τὸν ὑπόλοιπο χριστιανικὸ κόσμον, καθιερώνει σαφῆ καὶ ἀπαραβίαστα κανονικὰ καὶ ἐκκλησιολογικὰ κριτήρια, μὲ βάση τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλεται στὸ ἐξῆς νὰ μελετηθῇ καὶ ν' ἀντιμετωπισθῇ στὴν πράξιν τὸ λεπτὸ καὶ πολὺπλευρὸ αὐτὸ ζήτημα ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου. Ἡ διὰ τῆς Α' Πανορθοδόξου Διασκέψεως ἀναντίρρητὴ ἀναβίωση καὶ ἐπαναλειτουργία τοῦ θεσμοῦ τῆς συνοδικότητος καὶ τῆς συλλογικότητος, στοιχεῖα ποὺ ἀποτελοῦν τὴν πεμπτοσύνη τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς κανονικῆς παραδόσεως τῆς Ὁρθοδό-

19. Καὶ αὐτὸ «δὲν ἦταν προφανῶς τυχαῖον», κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ παρευρεθέντος ὡς προσκεκλημένου στὴ Διάσκεψη P. Duprey, p. b., Les résultats de la Conférence Interorthodoxe de Rhodes, στὸ Proche Orient Chrétien, 11 (1961) σ. 369, σημ. 58.

20. Βλ. σημ. ἀριθ. 10.

ξου ανατολικής Ἐκκλησίας, επέβαλε, και στο ζήτημα τῶν σχέσεων με τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, τὴν ἀπὸ κοινου μελέτη τῶν διαφορῶν, τὴν ἀναζητήση τρόπων προσεγγίσεως και τὴ λήψη συνοδικῆς ἀποφάσεως για διεξαγωγὴ θεολογικοῦ διαλόγου ἐκ μέρους τῶν Ὁρθοδόξων αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν. Κατὰ συνέπεια, ὁποιαδήποτε ἐνδεχόμενη παρέκκλιση ἀπὸ τὰ ἀμετακίνητα αὐτὰ κανονικά και ἐκκλησιολογικά κριτήρια θὰ ἐπέφερε αὐτομάτως πλήγμα στὴν ἀρχὴ τῆς πανορθόδοξου ἐνότητος και ὁμοφωνίας, ἡ ὁποία ἀναγνωρίστηκε και ἔγινε πανηγυρικά ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὴ Διάσκεψη ὡς ἡ μόνη ἀσφαλῆς και ἀποτελεσματικὴ προϋπόθεση συμμετοχῆς και θετικῆς συμβολῆς τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας στὴν ὑπόθεση τῆς παγχριστιανικῆς ἐνότητος²¹.

Πιστὴ στὶς ἀνωτέρω θεμελιώδεις πανορθόδοξες ἀρχές, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐπέδειξε ἔκτοτε μιὰ αὐξημένη εὐαισθησία σ' ὅ,τι ἀφοροῦσε εἰδικὰ τὶς σχέσεις της με τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἀλλὰ και σὲ κάθε ἄλλη πρωτοβουλία ποὺ ἐλήφθη ἀπὸ ὁποιαδήποτε Ὁρθόδοξο αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία, ἀκόμη και ἀπὸ αὐτὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Γι' αὐτὸ και ἡ περαιτέρω στᾶση τῆς ἡγεσίας της και τοῦ θεολογικοῦ της κόσμου καθορίστηκε, κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος, ἀπὸ τὴ σταθερὴ και ἀμετακίνητη προσκόλλησή της στὶς ἀρχές αὐτές, ἀλλὰ και ἀπὸ τὴν μόνιμη ἀπαίτησή της για τὴν τήρησή τους ἀπὸ ὅλες τὶς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες.

(*Συνεχίζεται*)

21. Πρβλ. τὴν οὐσιώδη ἀνάλυση πάνω στὰ κεντρικά αὐτὰ σημεῖα ποὺ ἔκαμε ὁ καθ. Ί. Καμύρης κατὰ τὴν προσφώνησή του πρὸς τὰ μέλη τῶν ὀρθόδοξων ἀντιπροσωπειῶν, ὅπ.π., σ. 524-529. Βλ. ἐπίσης και τὸ κεφ. ἀριθ. 4 τοῦ καταλόγου τῆς Διασκέψεως, τὸ ὁποῖο πραγματεύεται ἀποκλειστικά τὶς «Σχέσεις τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας», κυρίως στὴν παρ. Α', «Διορθόδοξοι σχέσεις», αὐτόθι, σ. 510.